

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 2(6), p. 357–374.

PSICHOLOGINIO PASIPRIEŠINIMO ATKURIAMAJAM TEISINGUMUI PROBLEMA

Ruth Reches

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 620
Elektroninis paštas ruthrech@gmail.com

Pateikta 2010 m. vasario 4 d., parengta spausdinti 2010 m. gegužės 24 d.

Anotacija. *Atkuriamasis teisingumas – tai procesas, kai atgailaujantis pažeidėjas priima atsakomybę už savo poelgį, padarytą žalą nukentėjusiajam bei yra skatinamas atlyginti nusikaltimo aukai padarytą materialinę ir moralinę žalą. Atkuriamojo teisingumo idėja šiuo metu teisiniame ir kriminologiniame diskurse darosi vis aktualesnė. Tikimasi, kad šis teisingumas pakeis dabartinį teisės modelį, nukreiptą vien į nusikaltėlio nubaudimą. Manoma, kad atkuriamasis teisingumas yra palankesnis ir nusikaltimo aukai (skatina nusikaltėlį atlyginti jai), ir nusikaltėliui (verčia jį geriau suvokti aukai padarytą žalą ir taip skatina jį pasitaisyti, leidžia vėl integruotis į visuomenę), ir visuomenei (veiksmingiau atkuria nusikaltimo pažeistus visuomeninius santykius). Dėl to su atkuriamojo teisingumo sąvoka siejamos baudžiamosios justicijos, o kartu ir visos visuomenės humanizacijos viltys.*

Nors atkuriamojo teisingumo idėjos keliamos seniai, yra populiarios ir sulaukia gana plataus palaikymo, labai lėtai ir sunkiai skinasi kelią realiame gyvenime. Net ir pažangiausių visuomenių teisė vis dar yra orientuota į nubaudimą, o atkuriamojo teisingumo idėjos, nors ir palaikomos, vis dar neužima bent kiek reikšmingesnės vietos teisinėje sistemoje.

Straipsnyje nagrinėjamos psichologinės pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui priežastys. Remiantis psichologiniais tyrimais norima pagrįsti šiuos teiginčius:

1) atkuriamojo teisingumo idėjos susiduria su spontanine orientacija į atpildą (kerštą);

2) ši orientacija savo ruožtu kyla iš klaidingo keršto emocinio poveikio psichologinės būklės įvertinimo;

3) įgyvendinant atkuriamąjį teisingumą nepakankamai suvokiama aukos ir kitų asmenų tikrųjų emocijų reakcijų į padarytą nusikaltimą struktūra.

Straipsnio autorė priejo išvadą, kad platesniam atkuriamojo teisingumo įgyvendinimui būtinausia prielaida yra pasipriešinimo jam psichologinių šaltinių atskleidimas ir įveikimas. Gali būti siūloma integruoti atkuriamojo teisingumo elementų į baudžiamąją teisę.

Reikšminiai žodžiai: atkuriamasis teisingumas, atpildas, aukos poreikis, nusikaltėlio poreikis, žalos atlyginimas, teisingumo tikslai.

Įvadas

Atkuriamasis teisingumas – tai reakcija į nusikaltimą, kai vietoj bausmės arba kartu su bausme keliamas tikslas paskatinti nusikaltusį asmenį atlyginti nusikaltimo aukai padarytą materialinę ir moralinę žalą¹.

Atkuriamojo teisingumo šalininkai teigia, kad teisingumo procese turi būti siekiama atlyginti žalą, ir šiame procese turėtų dalyvauti visos procese dalyvaujančios šalys (auka, nusikaltėlis, visuomenės atstovai)². Taip atkuriamojo teisingumo programos suteikia galimybę nukentėjusiesiems, pažeidėjams ir suinteresuotiems visuomenės nariams tiesiogiai dalyvauti panaikinant nusikalstamos veikos padarinius. Minėti subjektai tampa pagrindiniais baudžiamojo proceso teisingumo dalyviais, o valstybės tarnautojai ir profesionalūs teisininkai tarpininkauja diegiant sistemą, numatančią pažeidėjų atsakomybę, žalos atlyginimą nukentėjusiesiems bei visapusišką aukų, nusikaltėlių ir visuomenės atstovų dalyvavimą procese.

Atkuriamojo teisingumo šalininkai ragina visas šalis dalyvauti procese ir šis procesas dažnai tampa svarbiu instrumentu šalinant ne tik materialines ir fizines, bet ir socialines, psichologines ir tarpasmenines nusikalstamų veikų pasekmes.

1. Atkuriamojo teisingumo samprata ir vieta teisinėje sistemoje

Literatūroje pateikiami gana skirtingi atkuriamojo teisingumo apibrėžimai³. Toliau pateiksime esminius atkuriamojo teisingumo bruožus, dėl kurių sutaria daugelis šios srities studijų autorių.

-
- 1 Braithwaite, J. *Restorative justice and responsive regulation*. New York: Oxford University Press, 2002; Tyler, T. R. Restorative justice and procedural justice: dealing with rule breaking. *Journal of Social Issues*. 2006, 62(2): 307–326; Carlsmith, K. M.; Darley, J. M.; Robinson, P. H. Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 83: 284–299.
  - 2 Daly, K. Restorative justice: the real story. *Punishment and society*. 2002, 4(1): 55–79; Duff, R. A. *Restorative Punishment and Punitive Restoration, Restorative Justice and the Law*. Willan, 2002, p. 82–100; Roberts, J. V.; Stalans, L. J. Restorative sentencing: exploring the views of the public. *Social justice research*. 2004, 17(3): 315–334.
  - 3 Carlsmith, K. M. The roles of retribution and utility in determining punishment. *Journal of Experimental*

Pirma, atkuriamasis teisingumas suvokiamas kaip procesas, kurio metu atgailaujantis pažeidėjas prisiima atsakomybę už savo poelgį, padarytą žalą nukentėjusiesiems ir bendruomenei, kuri pažeidėjo nesmerkia, o leidžia jam integruotis į visuomenę.

Antra, pabrėžiama, kad šis procesas yra priešingas nusikaltėlio pažeminimui bei paženklinimui – tai būdinga įprastam nubaudimui ir yra jo svarbiausia dalis. Atkuriamuoju teisingumu siekiama skatinti pažeidėją pasitaisyti, o ne jį skaudinti. Kaip svarbiausia sąlyga nurodomas santykių tarp pažeidėjo ir aukos atkūrimas bei pažeidėjo savigarbos palaikymas bendrijoje.

Formali teismo proceso kalba, bendravimo su kaltinamuoju forma – visa tai rodo, kad teisiųjų suole atsidūręs žmogus pateko į ypatingą erdvę, kurioje vyrauja atmetimo, gėdos jausmai, sukuriantys neperžengiamą ribą tarp jo ir įstatymus gerbiančių piliečių. Dėl tokios atskirties įstatymo pažeidėjas ieško referentinės grupės, kurioje galėtų surasti supratimą ir užuojautą. Dažniausiai jis pasirenka nusikalstamą grupotę, kuri padeda jam pateisinti savo veiksmus. Taikant baudžiamosios justicijos procedūras nusižengę įstatymui individai išstumiami iš visuomenės – uždaromi į kalėjimą, o ten atstumtieji susivienija ir prisideda prie kriminalinių bendruomenių kūrimosi. Galimybė tiesiogiai susidurti su pažeidėjais ir dalyvauti nagrinėjant jų bylas pagerina nusikaltimų aukų psichologinę savijautą. Tuo tarpu pagarbus elgesys su pažeidėjais didina jų paklusnumą įstatymui. Pažeidėjo patiriama gėda taip pat svarbi – susitikimai su nukentėjusiuoju mažina tikimybę nusikalsti. Per gėdos reintegracijos procesą pažeidėjai padrąsinami pamatyti savo poelgį klaidas, atkurti ryšį su artimaisiais ir bendruomene⁴. Susitikimai su nukentėjusiais suteikia galimybę pažeidėjams tiesiogiai susidurti su savo padaryta žala, patirti ir išreikšti sąžinės graužatį dėl savo veiksmų. Pripažindami padarę žalą aukai ir atkurdami stipresnius ryšius su šeima ir draugais pažeidėjai tampa įstatymams paklustančiais bendruomenės nariais. Pažeidėjams nebūdinga iš naujo nusižengti po to, kai jie patiria minėtus psichologinius veiksnius kaip teisingumo proceso dalį⁵.

Trečia, visi literatūroje siūlomi praktiniai atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo būdai iš esmės yra labai panašūs. Atkuriamojo teisingumo programų pagrindas yra nukentėjusiojo ir nusikaltėlio susitikimai. Tai procesas, pagrįstas savanoriškumo bei konfidencialumo principais, kurio metu tarpininkas padeda dviem ar daugiau šalių išnagrinėti probleminę situaciją, gauti atsakymus į iškilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą. Sutariama dėl rezultatų, kurių tikimasi iš atkuriamojo teisingumo taikymo. Aukoms jie padeda atkurti saugumo jausmą, suteikia galimybę pasidalyti jausmais, kurie kilo kriminalinės situacijos metu, ir būti išklaustoms, gauti atsakymus į savo klausimus, pagaliau gauti kompensaciją už materialinę žalą. Pažeidė-

Social Psychology. 2006, 42: 437–451; Braithwaite, J., *supra* note 1; Bazemore, G. Restorative justice and earned redemption: communities, victims, and offender reintegration. *American Behavioral Scientist*. 1998, 41(6): 768–813; Tyler, T. R., *supra* note 1; Daly, K., *supra* note 2.

4 Bazemore, G., *supra* note 3; Tyler, T. R., *supra* note 1.

5 Tyler, T. R.; Sherman, L.; Strang, H.; Barnes, G. C.; Woods, D. Reintegrative shaming, procedural justice, and recidivism: the engagement of offenders' psychological mechanisms in the Canberra RISE drinking-and-driving experiment. *Law and Society Review*. 2007, 41: 553–586.

jams susitikimai yra galimybė prisiimti atsakomybę, pažeidėjas drauge su nukentėjusiuoju priima sprendimus dėl kompensacijos formos.

Ketvirta, nurodoma, kad atkuriamasis teisingumas daro teigiamą poveikį visuomenei ir padeda joje atkurti taiką, išlaikyti visų jos narių aktyvų vaidmenį sprendžiant konfliktus, teikiant pagalbą ir paramą dalyvaujančioms šalims⁶.

Penkta, ypač pabrėžiama atkuriamojo teisingumo įtaka aukai. Nurodoma, kad nusikaltimas padaro didelę ir daugialypę žalą aukai, todėl reakcija į nusikaltimą suvokiama kaip žalos atlyginimas nukentėjusiajam. Kh. Zeris apžvalgoje nurodo, kad aukos išgyvena tris susijusius ciklus: 1) asmenybės identiteto krizė: koks aš žmogus? Ar aš esu savo gyvenimo šeimininkas? Ar aš sugebu mylėti, jei aš toks piktas? 2) tarpasmeninių santykiu krizė: kuo aš galiu pasitikėti? 3) suvokimo krizė: koks tas pasaulis, kuriame mes gyvename?⁷

Aukos išgyvena nesaugumo jausmą, poreikį, kad būtų kompensuoti patirti nuostoliai. Ypač svarbu aukai suvokti to, kas su ja atsitiko, prasmę ir reikšmę, ir atgauti prarastą kontrolę ir pasitikėjimą visuomene, jos vertybėmis, ypač teisybe. Dabartinė į nubaudimą orientuota baudžiamoji sistema visus šiuos poreikius ignoroja, jos dėmesio centre yra nusikaltėlis. Dėl to nusikaltimo auka patiria dvigubą nuostolį: pirma – dėl nusikaltimo ir, antra – dėl baudžiamosios sistemos baudimo būdo, kuris neleidžia kompleksiskai išspręsti jos problemų. Tokių nusikaltimų kaip apiplėšimo, išžagavimo, žmogaus pagrobimo, įkaitų paėmimo patirtis sukelia stiprų psichologinį šoką. Nukentėjusieji dažnai išgyvena potyrį, būdingus žmonėms, patyrusiems sunkią netektį. Jie dažnai išgyvena apatiją, depresiją, nuotaikų kaitą. Sumažėja savigarba, jie tampa pažeidžiami, praranda pasitikėjimą savimi bei kitais.

Tuo tarpu teisėsaugos institucijos, atskleidusios nusikaltimą ir nubaudusios nusikaltėlį, nustoja domėtis aukos likimu todėl, kad pagrindinis kriterijus vertinant jų veiklą yra nusikaltimo atskleidimas, nusikaltėlio suradimas ir nubaudimas. Nusikaltimo aukos lieka vienos su savo problema⁸. Atkuriamojo teisingumo dėmesio centre, priešingai, yra būtent auka, jos gerovė ir išgyvenimai.

Taigi atkuriamasis teisingumas iš esmės pakeičia baudžiamosios justicijos ir plačiau – visuomenės požiūrį ir reakciją į nusikaltėlį. Atsiranda galimybė išspręsti daugybę problemų, kurių negali išspręsti į baudimą orientuota justicija, iš esmės pertvarkyti baudžiamąją sistemą, darant ją humaniška, veiksmingai atkuriančią nusikaltimo pažeistų visuomeninius santykius, užtikrinančią tiek aukos, tiek nusikaltėlio interesus, neleidžiant pastarojo priešinti visuomenei, užtikrinančią jo reintegraciją ir sudarančią realias galimybes jo asmenybės korekcijai.

Lyg ir būtų galima manyti, kad atkuriamasis teisingumas labai greitai išstums ne ypač humaniška baudžiamąjį teisingumą, nepadedantį veiksmingai pasiekti visų įstatymų leidėjų iškeltų tikslų. Tačiau iš tikrųjų yra kitaip. Viena vertus, atkuriamojo teisingumo idėjos greitai tapo populiarios. Jų pagrindu dar XIX a. kilo abolicionistinis

6 Roemer, J. E. *Theories of distributive justice*. Harvard University Press, 1998.

7 Zer, Kh. *Vosstanovitelnoe pravocudie: novyj vzgljad na prestuplenie i nakazanie* [Zehr, Kh. Changing Lenses: a new focus for crime and justice]. Karnpozovaja, L. (red.). Centr "Sudebno-prabobaja reforma", 2002.

8 Roemer, J. E., *op. cit.*

judėjimas, kurio pagrindinė idėja ir buvo aukos ir nusikaltėlio bendravimas. Jo tikslas – suteikti nusikaltėliui galimybę atitaisyti padarytą žalą⁹. Taigi atkuriamojo teisingumo idėja egzistuoja jau ne pirmą šimtmetį, bet, nepaisant ilgos istorijos ir abejonių nekeliančio pranašumo, atkuriamasis teisingumas ne tik neišstūmė į baudimą nukreipto požiūrio, bet net neužėmė svarbesnės vietos dabartinėje baudžiamosioje sistemoje.

2. Pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui psichologiniai šaltiniai

Pats baudžiamosios sistemos pasipriešinimas atkuriamojo teisingumo idėjų įgyvendinimui yra pripažintas faktas. Jis dažniausiai siejamas su šios teisės šakos konservatizmu, pasipriešinimu bet kokioms naujoms idėjoms¹⁰.

Šiame straipsnyje norima plačiau ir tiksliau paaiškinti šio pasipriešinimo šaltinius ir susieti juos su psichologiniais procesais, kuriuos sukelia nusikaltimas ir bausmė. Psichologiniai bausmės ir reakcijos į ją tyrimai pradėti neseniai, tačiau, autorės manymu, jau dabartinėje studijoje šių tyrimų rezultatai leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus, kuriuos pavadintumėm „trijų psichologinio pasipriešinimo sluoksnių“ reiškiniumi.

Remiantis psichologinių tyrimų apžvalga siekiama pagrįsti teiginius, kad: 1. atkuriamojo teisingumo idėjos susiduria su spontanine orientacija į atlyginimą (kerštą); 2. ši orientacija savo ruožtu kyla iš klaidingo keršto emocinio poveikio aukos psichologinei būklei įvertinimo; 3. įgyvendinant atkuriamąjį teisingumą nepakankamai suvokiama aukos ir kitų asmenų tikrųjų emocinių reakcijų į padarytą nusikaltimą struktūra.

2.1. Kerštas kaip reakcija į atkuriamąjį teisingumą

K. Carlsmith'o¹¹ atlikti tyrimai parodė, kad žmonėms baudžiant nusikaltėlius sprendimai yra labiau paveikti atpildo troškimo, negu siekio apriboti pažeidėjo veiksnumą ar atgrasinti jį daryti nusikaltimus. Nors žmonės teigė, kad jie vertina utilitarizmą, bet kai iš tikrųjų reikėjo parinkti bausmę, žmonių elgesys rodė, kad jiems labiausiai rūpi atpildas.

Moralės filosofų darbais paremta atpildo troškimo teorija, išskiriant pažeidėjo veiksnumo apribojimo troškimą bei troškimą atgrasinti daryti nusikaltimus, buvo empiriškai patvirtinti K. Carlsmith'o tyrimuose¹². Studija parodė, kad žmonės mano, kad atpildo siekimas labiau susijęs su baudimu nei utilitarizmu. Lyginant dalyvių reakcijas paaiškėjo, kad jų natūralus polinkis į baudimą yra susijęs su atpildu.

Tyrimai taip pat parodė, kad žmonės bausdami nusikaltėlių ieškojo informacijos, susijusios su atpildu. Tik vėliau, proceso metu, buvo domimasi pažeidėjo veiksnumo

9 Swaaningen, R. *Critical criminology: vision from Europe*. London: Sage, 1997.

10 Justickis, V.; Pečkaitis, J. S. *Vokietijos ir Lietuvos baudžiamoji teisė: recepcijos problemos, Lietuvos teisės kūrimo principai*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1995.

11 Carlsmith, K. M., *supra* note 3.

12 *Ibid.*

apribojimu ir dar rečiau – kaip pažeidėją atgrasinti nuo nusikaltimo darymo. Taip pat paaiškėjo, kad žmonės jaučiasi labiau savimi pasitikintys, kai renka, jų manymu, tinkamą bausmę siekdami atpildo, negu tada, kai bando apriboti veiksnumą arba atgrasinti nuo nusikaltimų darymo.

Studija patvirtino tai, kad atpildo informacija leisdavo žmonėms labiau pasitikėti savo sprendimu dėl bausmės negu dėl utilitarizmo, nepaisant, kokia eilės tvarka buvo renkama ši informacija. Tai dar kartą įrodė, kad, nepaisant to, kad žmonėms utilitarizmo idėjos priimtinesnės, pasirinkdami bausmę jie vadovavosi atpildo informacija.

K. Carlsmith'o studijų rezultatai iš esmės atitiko kitų autorių teiginius šia tema¹³ ir sutapo su M. Mc Fatter, J. Darley ir kt. bei K. Carlsmith'o ir kt. tyrimais¹⁴.

Vis dėlto buvo tyrimų, kurie parėmė didesnę utilitarizmo įtaką baudžiant. J. Goldbergas ir kt.¹⁵ bei D. Ruckeris, M. Polifroni ir P. Tetlockas¹⁶ išplėtojo „intuityvaus kaltintojo“ metaforą, baudėjai buvo apibūdinami kaip „sarginiai visuomenės šunys“, susirūpinę dėl galimo visuomenės žlugimo ir baudžiantys nusikaltėlius dėl utilitarinio noro išlaikyti socialinę tvarką. Jų tyrimų rezultatai atskleidė, kad atpildo motyvas tuo stipresnis, kuo sunkesnis nusižengimas.

Tyrimai taip pat atskleidė gana skirtingą žmonių požiūrį į bausmes¹⁷. Paprasti žmonės ir įstatymų leidėjai per visą žmonijos istoriją bausmes pateisino iš esmės skirtingais būdais. Iš to plaukia išvada, kad bausmės skirtingu laiku suvokiamos skirtingai, tai nėra įgimtas suvokimas. Tai prieštarauja paplitusiai teorijai neva yra visuotinis tikėjimas teisingu pasauliu¹⁸. Teisingo pasaulio hipotezė atitinka atpildo modelį: žmonės gauna tai, ko nusipelno, ir nusipelno to, ką gauna. Bausmės, pagal apibrėžimą, yra proporcingos žalai. Nors K. Carlsmith'o tyrimai patvirtina teisingo pasaulio hipotezę, negalima teigti, kad panašūs rezultatai būtų gauti kultūrose, kuriose labiau išplėtotos utilitarinės bausmės.

Svarbu pažymėti ir kitą baudimo aspektą – žmonės turi ribotą supratimą apie aplinkybes, kurios skatina jų troškimą bausti, ir kad šis nežinojimas verčia žmones teoriškai pritari tvarkai, kurią jie atmeta praktikoje¹⁹. Tai rodo bendrą žmonių palankumą vi-

-
- 13 Finkel, N. J.; Maloney, S. T.; Valbuena, M. Z.; Groscup, J. Recidivism, proportionalism, and individualized punishment. *American Behavioral Scientist*. 1996, 39: 474–487; Rossi, P. H.; Berk, R. E.; Campbell, A. Just punishment: guideline sentences and normative consensus. *Journal of Quantitative Criminology*. 1997, 13: 267–290.
  - 14 McFatter, R. M. Sentencing strategies and justice: effects of punishment philosophy on sentencing decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1978, 36: 1490–1500; Darley, J. M.; Carlsmith, K. M.; Robinson, P. H. Incapacitation and just deserts as motives for punishment. *Law and Human Behavior*. 2002, 24: 659–683.
  - 15 Goldberg, J. H.; Lerner, J. S.; Tetlock, P. E. Rage and reason: the psychology of the intuitive prosecutor. *European Journal of Social Psychology*. 1999, 29: 781–795.
  - 16 Rucker, D.; Polifroni, M.; Tetlock, P. E.; Scott, A. On the assignment of punishment: The impact of general societal threat and the moderating role of severity. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2004, 30(6): 673–684.
  - 17 Carlsmith, K. M.; Darley, J. M.; Robinson, P. H., *supra* note 13.
  - 18 Lerner, M. J.; Miller, D. T. Just world research and the attribution process: looking back and ahead. *Psychological Bulletin*. 1978, 85: 1030–1051.
  - 19 Carlsmith, K. M., *supra* note 3.

siškos netolerancijos ar utilitarinei tvarkai, kuri įbauginimą laiko svarbiu bausmės pagrindu. Kai reikia paskirti bausmę nusikaltėliui, žmonės labiausiai ignoruoja veiksmus, kurie svarbūs įbauginimui, tačiau jautriai reaguoja į veiksmus, svarbius siekiant atpildo. Nagrinėjant aplinkybes, kai atpildo ir įbauginimo teorijos išskiriamos ir logiškai veda prie skirtingų bausmių paskyrimo, žmonės vieningai renkasi atpildo motyvus ir apibūdina juos kaip teisingesnius. Taigi, nors žmonės teigia, kad įbauginimas jiems svarbus ir dažnai remia šio modelio įstatymus, iš tikrųjų jie renkasi atpildą ir atmeta įbauginimą.

Šios išvados yra svarbios dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia, jos paaiškina literatūroje nuolat kylančius prieštaravimus dėl žmonių teisingumo intuicijos. Priežastis, kodėl žmonės pritaria utilitarinėms teorijoms, yra ta, kad žmonės dažnai aiškiai išdėsto utilitarinius argumentus. Tuo tarpu priežastis, dėl kurios pritariama atpildo teorijoms, yra žmonių elgesio reakcija į jas. Priežastį, kodėl žmonės sako viena, o daro kita, gali lemti tai, kad jie paprasčiausiai nežino teisingo varianto. Klausimas „Kodėl aš noriu nubausti šį žmogų?“ reikalauja kompetentingos analizės. Trisdešimties metų socialinės psichologijos tyrimai akivaizdžiai parodė, kad žmonės neturi reikalingų įgūdžių šiai užduočiai atlikti.

Antra, šios išvados yra svarbios įstatymų kūrėjams. Nors šios rekomendacijos kaip kam ir atrodo paternalistinės, tai gali būti geriausias būdas išklausti visuomenės nuomonę kuriant naujus įstatymus.

Gali būti, kad žmonės, teoriškai susidūrę su utilitariniais, ypač visiškos netolerancijos, įstatymais, pirmiausia įsivaizduoja gana sunkius nusikaltimus. Supratimas, kad bausmė turi būti proporcinga padarytam nusikaltimui, yra taip išsiskinęs žmonių sąmonėje, kad jie kitokio įstatymo nė negali įsivaizduoti. Be to, žmonės, pasitikėdami teisine sistema, mano, kad bus paskirta padarytam nusikaltimui proporcinga bausmė.

Dažnai žmonės remia tam tikrą tvarką, bet nepajėgia suvokti, kad specifiniai gyvenamos tvarkos elementai gali privesti prie neteisingų rezultatų. Taigi, kiekviena tvarka turi savo spragų bei išimčių, kurių daugelis žmonių nepajėgūs numatyti iš anksto. Tačiau įbauginimu grįsta politika sistemingai pažeidžia žmonių teisingumo intuiciją. Pavyzdžiui, Benthamas ir daugybė kitų etikos filosofų pagrindė, kodėl moraliai priimtina, tiksliau, moraliai būtina bausti neproporcingai ar netgi nubausti nekaltą. Pateisinimas visais atvejais yra vienodas – rezultatu bus patenkinti daugiau žmonių, o nelaimingas bus tik vienintelis nubaustasis.

Šis reiškinys baigiasi neatitikimu tarp to, ko žmonės nori (ir įbauginimo, ir atpildo), ir veiksmų, kuriuos jie suvokia kaip teisingus (atpildo teisingumas). Kai žmogus yra prašomas pateisinti bausmę, tarp jo pateikiamų argumentų visada minimas atpildas ir įbauginimas. Tačiau žmogaus elgesį sistemingai veikia atpildo teisingumo principai. Šie rezultatai remia J. Haidt'o²⁰ moralinio nuosprendžio socialinės intuicijos modelį. Jis teigia, kad moraliniai nuosprendžiai (tarp jų ir bausmės parinkimas) yra automatiniai procesai, kurie labiau remiasi kultūros paveikta intuicija, nei formaliais, apmąstytais ir racionaliais procesais. J. Haidt'as įrodinėja, kad žodinis moralinio nuosprendžio pateisi-

20 Haidt, J. The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*. 2001, 108: 814–834.

nimas atspindi ne vidinius procesus, kurie veda prie pateikiamo sprendimo, o atskleidžia procesus, kurie eina po sprendimo.

Iš visų šių duomenų galima daryti išvadą, kad egzistuoja ryškus faktinių ir formuluojamų baismės parinkimo motyvų neatitiktis. Ši neatitiktis nėra atsitiktinė, o tiesiog parodo, kad žmonės palyginti aiškiai linksta prie utilitarinių teorijų, kai šios pristatomos kaip teorinė tvarka, arba kai konkrečios tvarkos rezultatai dera su atpildo teisingumu. Vis dėlto šis pritarimas smarkiai mažėja, kai rezultatai nutolsta nuo baismės, besiremiančios atpildo teisingumu. Taigi, tai palaiko tvirtinimą, kad žmonių teisingumo intuicija yra iš prigimties siekianti atpildo. Ši neatitiktis gali vesti žmones prie tvarkos, kurią nustačius tie patys žmonės, kurie ją kūrė, suvoks rezultatus kaip neteisingus ir nesąžiningus.

2.2. Klaidingas įsitikinimas dėl emocinių baismės pasekmių

K. Carlsmith'as ir kt.²¹ nagrinėja tris klausimus: a) kokie yra emociniai išgyvenimai atkeršijus? b) ar žmonės tiksliai juos nuspėja, o jei ne, c) kodėl žmonės daro šią klaidą spėdami? Tyrimų rezultatai parodė, kad žmonės, turėję galimybę atkeršyti, taip ir padarė, bet jautėsi prasčiau nei tie, kurie to nepadarė. Žmonės netiksliai numatė neigiamas keršto pasekmes. Jie manė, kad tai padės jiems jaustis geriau. Žmonės tikėjosi, kad kerštas padės išvengti tolesnio kaltinimo. Bet iš tikrųjų baismė turėjo priešingą efektą – nubaudus tariamą nusikaltėlį, žmonės galvojo apie jį daugiau, o tai ir vertė juos jaustis blogiau. Tyrimai taip pat parodė, kad baismė → apmąstymas → neigiamos emocinės pasekmės atsirasdavo, kai žmonės patys bausdavo tariamą nusikaltėlį, ir neatsirasdavo, kai tai padarydavo kiti. Tačiau prognozuodami jie nenumatė, kad patys paskyrę baismę jausis blogiau, nei tada, kai matys tai darant kitus.

2.2.1. Emociniai spėjimai

K. Carlsmith'o ir kolegų atlikti tyrimai²², papildantys tyrimų skaičių šia tema, parodė, kad žmonės, prognozuojantys būsimus įvykius, ne tik kad teikia per daug reikšmės emociniam paskirtos baismės poveikiui, bet ir kartais neteisingai supranta, kas padarys juos laimingesnius²³. Tyrimų rezultatai taip pat atskleidė fokalizmo (angl. *focalism*) – įvykus kokiam nors įvykiui žmonės galvoja tik apie jį ir jiems atrodo, kad tai truks ilgai) hipotezės išimtį²⁴. Jos esmė tai, kad žmonės dažnai nepagrįstai mano, kad apie emocinį įvykį galvos labai ilgai. Tiriamieji taip pat neįvertina, kiek jie galvos apie tariamą nusikaltėlį. Gauti rezultatai yra specifiskas spėjimas apie pyktį, t. y. emociją, kuri

21 Carlsmith, K. M., *supra* note 3.

22 *Ibid.*

23 Gilbert, D. T.; Ebert, J. E. J. Decisions and revisions: the affective forecasting of changeable outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 82: 503–514; Wilson, T. D.; Centerbar, D. B.; Kermer, D. A.; Gilbert, D. T. The pleasures of uncertainty: prolonging positive moods in ways people do not anticipate. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2005, 88: 5–21.

24 Wilson, T. D.; Wheatley, T. P.; Meyers, J.; Gilbert, D. T.; Axsom, D. Focalism: a source of durability bias in affective forecasting. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000, 78: 821–836.

žmogui trukdo logiškai mąstyti apie ką nor kita²⁵. Pyktis veda prie bausmės, kuri gali sukelti apmąstymus apie tariamą nusikaltėlį, o šie apmąstymai trukdo žmonėms susidomėti kitomis strategijomis (pvz., aukos sumenkinimu) ir judėti į priekį. Tyrimo dalyviai nenumato šių pasekmių ir dėl savo klaidingų įsitikinimų tikisi pagerinti sau nuotaiką²⁶.

2.2.2. Neurologinė veikla baudžiant

Svarbu paminėti įdomius neurologinius tyrimus, susijusius su bausme. D. de Quervainas ir kolegos²⁷ nustatė, kad smegenų dalis, glaudžiai susijusi su malonumu (pasitenkinimu), yra aktyvuojama, kai dalyviai nusprendžia nubausti kitą dalyvį, kuris pažeidė socialinę normą. Vadinasi, bausmė siejama su teigiamu efektu. Tyrimai parodė, kad žmonės tikisi, jog bausmė suteiks pasitenkinimą.

Atliktuose tyrimuose išmatuotos hedonistinės reakcijos paskyrus bausmę ir pastebėta, kad nubaudusieji kitą asmenį buvo daug nelaimingesni negu tie, kurie to nepadarė. Taigi M. Carlsmith'o tyrimo rezultatai patvirtina D. de Quervaino ir kt. tyrimus, kad prognozuojamos ir patiriamos emocijos yra skirtingos.

2.2.3. Baudimo motyvai

K. Carlsmith'o ir kt.²⁸ tyrimai patvirtino funkcinę bausmės paskirtį – žmonės strategiškai naudoja bausmę norėdami geriau jaustis.

K. Carlsmith'as ir kt.²⁹ parodė, kad piliečių intuityvios bausmių teorijos atitinka E. Kanto atpildo teoriją. Kai žmonės baudžia, jie siekia nusikaltėliui duoti tai, ko jis nusipelnė, ir padaryti bausmę proporcingą žalai. Baudimo funkcija naudojama kaip priemonė greitai pasiekti „teisingumą“ pamirštant moralinę teisingumo pusę. Savo tyrimuose M. Carlsmith'as paneigė hipotezę, kad baudėjas bauddamas suvokia siekiant utilitarizmo tikslų atgrasinimu arba veiksnio apribojimu³⁰.

Pagrindinis skirtumas tarp studijų, pagrindusių atpildą, ir šių hedonistinių nuostatų priežasčių yra dalyvių įtraukimo lygmuo. Tiksliau sakant, teisingumo motyvas yra dominuojantis, kai vertinama iš trečiosios šalies pozicijos. Tai patiriama būnant prisiekiusiuoju. Kai reaguojantysis tiesiogiai yra nuskriaustas kaltininko, gali atsirasti papildomų motyvų, tarp jų ir noras pagerinti sau nuotaiką.

25 Fredrickson, B. L.; Branigan, C. Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires. *Cognition and Emotion*. 2005, 19: 313–332.

26 Bushman, B. J., Baumeister, R. F., Phillips, C. M. Do people aggress to improve their mood? Catharsis beliefs, affect regulation opportunity, and aggressive responding. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2001, 81: 17–32.

27 De Quervain, D. J.-F.; Fischbacher, U.; Treyer, V.; Schellhammer, M.; Schnyder, U.; Buck, A.; Fehr, E. The neural basis of altruistic punishment. *Science*. 2004, 305: 1254–1258.

28 Carlsmith, K. M., *supra* note 3.

29 Carlsmith, K. M.; Wilson, T. D.; Gilbert, D. T. The paradoxical consequences of revenge. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008, 95(6): 1316–1324.

30 Carlsmith, K. M.; Darley, J. M.; Robinson, P. H., *supra* note 3, p. 1–16.

Apibendrinant galima teigti, kad bent jau kai kuriais atvejais kerštas turi hedonistines pasekmes, bet jos yra priešingos toms, kurių žmonės tikisi. Žmonės gali vis galvoti (užuot pamiršę) apie tuos, kuriuos nubaudė.

2.3. Psichologinės baudimo reakcijos įveikimo būdai

Aptariant atkuriamojo teisingumo efektyvumą svarbu kelti klausimą, kaip visuomenės nariai jį vertina – ar atkuriamasis teisingumas padeda pasiekti teisingumą? Pati procedūra gali padėti aukoms pasijusti geriau, sumažinti nusikaltimų recidyvą, tačiau jei visuomenės nariai nemany, kad tai tinkamas būdas reaguoti į nusikaltimą, šią programą įgyvendinti bus sunku. Taikant procedūrą, kurią visuomenė traktuos kaip neteisingą, gali sumažėti visuotinis paklusnumas įstatymams, kadangi žmonės many, kad teisei sistemai trūksta teisėtumo arba moralinės valdžios³¹.

Tačiau atpildas vaidina lemiamą vaidmenį, kaip teisingumo sistema reaguoja į nusikaltimą. Svarbu kelti klausimą, ar žmonės jaus, kad teisingumas buvo pasiektas, jei baudžiamoji atsakomybė nebus taikoma?

Tyrimai parodė, kad intuityvus žmonių atsakas į tyčinį nusikaltimą yra baudžiamasis. Tai yra žmonės nori taikyti baudžiamąją atsakomybę pažeidėjams proporcingai jų padaryto nusikaltimo sunkumui. K. Carlsmith'o, J. Darley ir kt. tyrimai parodė, kad šis noras susijęs su atpildu – žmonių noru nubausti³². Kadangi atpildas yra susijęs su bausme, proporcinga nusikaltimui, moralinis nusikaltimo pobūdis ar rimtumas vaidina svarbų vaidmenį skiriant bausmę. K. Carlsmith'as ir kt. nustatė, kad nusikaltimo rimtumas, švelninančių aplinkybių nebuvimas ir moralinis smurtas, sukeltas nusikaltimo, yra vieninteliai veiksniai, nuo kurių priklauso žmonių paskirtų bausmių dydis.

Tačiau psichologinės žmonių bausmės motyvų studijos atskleidė, kad susidūrę su nusikaltimu žmonės gali būti susirūpinę ir nusikaltimo auka³³. Jie nori įsitikinti, ar aukoms išmokama nusikaltėlių jų nuostoliams padengti suteikiama kompensacija. Tačiau po žodžiu „kompensacija“ slypi ne tik materialinė, bet ir emocinė bei bendra psichologinė aukos būseną³⁴.

Be to, žmonės gali rūpėti ir bendruomenė, kurioje nusikaltimas padarytas. Ši reakcija gali apimti ir baudžiamąją, ir atkuriamąją formą. Baudžiamuju teisingumu žmonės gali norėti atsakyti į nusikaltimu sukeltą socialinę grėsmę siųsdami bendruomenės nariams žinią, kad nusikaltimas nėra toleruotinas³⁵. Todėl, nors tyrimas parodė, kad žmonės intuityviai atsako į nusikaltimą laukdami, kad pažeidėjai būtų nubausti, yra įrodymų, kad žmonės taip pat gali rūpintis auka ir bendruomene. Tačiau kyla abejonų, ar visos šitos teisingumo problemos gali pasireikšti tuo pačiu metu. Įgyvendinant

31 Tyler, T. R., *supra* note 1.

32 Carlsmith, K. M., *supra* note 3; Carlsmith, K. M.; Darley, J. M.; Robinson, P. H., *supra* note 1, p. 284–299.

33 Braithwaite, J., *supra* note 1; Darley, J. M.; Pittman, T. S. The psychology of compensatory and retributive justice. *Personality and Social Psychology Review*. 2003, 7: 324–336.

34 Roberts, J. V.; Stalans, L. J., *supra* note 2.

35 Tyler, T. R., *supra* note 1; Vidmar, N.; Miller, D. T. Social psychological processes underlying attitudes toward legal punishment. *Law and Society Review*. 1980, 14: 401–438.

atkuriamąjį teisingumą dėmesio skiriama ir aukai, ir bendruomenei, taip pat nusikaltėlio rehabilitacijai ir integracijai į visuomenę. Siekiant atpildo, priešingai, visas dėmesys sutelkiamas į pažeidėjo baudimą. Vienas aktualesnių teisinės srities klausimų, ar teisingumo atkūrimas ir atpildas yra suderinami siekiant teisingumo, ar tai yra dvi viena kitai prieštaraujančios reakcijos į nusikaltimą?

3. Atkuriamojo ir baudžiamojo teisingumo santykis

Klausimas, ar atkuriamasis teisingumas ir atpildas yra derantys, ar prieštaraujantys vienas kitam veiksniai, plačiai nagrinėjamas. Dėl mažėjančių bausmių pažeidėjams ir susitelkimo ties kitomis problemomis daugelis atkuriamojo teisingumo tyrėjų priėjo prie išvados, kad atkūrimas ir atpildas yra dvi priešingos siekiamybės³⁶. J. Braithwaite'as ir kt.³⁷ apibrėždami atkuriamąjį teisingumą atmetė atpildo siekiamybę, argumentuodami, kad atkuriamojo teisingumo procesui trukdo baudžiamųjų priemonių panaudojimas, nes jų tikslas – pašalinti pažeidėją užuot vėl integravus jį į visuomenę.

Tačiau yra ir kitaip manančiųjų. Šio požiūrio šalininkai įrodinėja, kad atpildas yra būtinas elementas kovojant su nusikaltimais, o teisingumo atkūrimo ir atpildo derinys yra geriausias būdas įvykdyti teisingumą³⁸, todėl vien atkuriamasis teisingumas atmetamas kaip nepriimtinas atsakas į nusikaltimus. Šio modelio šalininkai tvirtina, kad ir auka, ir visuomenė turi teisę siekti atpildo už padarytus nusikaltimus³⁹. Be to, įgyvendinant atkuriamąjį teisingumą nereikalaujama, kad pažeidėjai kentėtų dėl savo nusižengimų kaip tais atvejais, kai siekiama tik atpildo, kuris nepadeda pažeidėjams suvokti, kokią žalą padarė jų nusikaltimai, todėl jie nesugeba atlyginti aukai nusikaltimu padarytos moralinės žalos.

Nors ir yra neigiančiųjų teisingumo atkūrimo ir atpildo siekimo panašumus ir tai, kad šie teisingumo įgyvendinimo būdai kartu taikomi galėtų padėti įvykdyti teisingumą, nors jie išreiškia skirtingus pažeidėjų, aukų bei visuomenės interesus, jų taikymo rezultatai dažnai vienodi. Pavyzdžiui, atpildo įvykdymas yra tipiškas pažeidėjo nubaudimo sinonimas, bet taip pat apima ir gailėjimąsi bei perauklėjimą, kurie yra svarbiausi pažeidėjui atkuriamojo teisingumo požiūriu. Be to, atkuriamasis teisingumas akcentuoja materialinės ir psichologinės aukos gerovės atkūrimą, o būtent atpildo paskyrimas nusikaltėliui vaidina pagrindinį vaidmenį aukos perauklėjimo procese. Ir atkuriamasis, ir atpildo teisingumas suteikia progą visuomenės nariams dalyvauti vykdant teisingumo procesą: teisingumo atkūrimas leidžia visuomenei tiesiogiai dalyvauti sprendžiant, kaip

36 Daly, K., *supra* note 2; Robinson, P. H. The Virtues of restorative processes, the vices of restorative justice. *Utah Law Review*. 2003, 375–388.

37 Braithwaite, J.; Strang, H. *Restorative justice and civil society*. Melbourne: Cambridge University Press, 2001.

38 Daly, K., *supra* note 2; Robinson, P. H., *op. cit.*

39 Duff, R. A., *supra* note 2.

pažeidėjas privalo atlyginti padarytą žalą, tuo tarpu atpildas leidžia visuomenei išreikšti savo pasipiktinimą ir pasmerkimą dėl pažeistų jos įstatymų bei vertybių⁴⁰.

Šos išvalgos rodo, kad atkūrimas ir atpildas ne visada yra besivaržančios, nesuderinamos reakcijos į pažeidimus ir kaip jos gali būti derinamos įgyvendinant teisingumą. Teisingumo atkūrimo ir atpildo derinys yra tinkamesnė reakcija į nusikaltimus nei kiekvieno iš jų taikymas atskirai, nes padeda pasiekti daugialypius teisingumo tikslus⁴¹. Terminas „teisingumo tikslai“ nurodo daugybę tarpinių tikslų, kuriuos apima galutinis tikslas – teisingumas. Šių tarpinių tikslų įgyvendinimas sukuria skirtingus būdus teisingumui pasiekti. Atpildo ir atkūrimo „teisingumo tikslai“ yra pažeidėjo nubaudimas ir perauklėjimas, žalos padengimas ir aukos bei bendruomenės gerovės atkūrimas ir jos vertybių sustiprinimas. Taigi ne vienos kurios nors reakcijos pasirinkimas, o atkūrimo ir atpildo dermė leidžia pasiekti daugialypius teisingumo tikslus.

Vadovaujantis nuostata, kad atpildas ir teisingumo atkūrimas nesuderinami, tvirtinama, kad visuomenė siekia tik vienintelės reakcijos į nusikaltimus. Tačiau visuomenė gali norėti kartu įgyvendinti ir atkuriamąjį, ir atpildo teisingumą. Šis noras gali būti ypač stiprus sunkių teisės pažeidimų atvejais, kai ypač stiprus moralinio pasipiktinimo jausmas, skatinantis norą nubausti nusikaltėlį, kai padaroma didelė žala aukai ir visuomenei ir ji siekia atkurti teisingumą. Jeigu žmonės nori ir atkurti teisingumą, ir siekia atpildo, jei įmanoma, jie renkasi abu būdus. Tai įrodė eksperimentai, kai žmonėms buvo leista pasirinkti atkūrimo ir atpildo derinį, o ne tik vieną iš šių būdų. E. McGarell'as ir M. Sandys⁴² nustatė, kad padarius tokį nusikaltimą kaip žmogžudystė dauguma eksperimento dalyvių turėdami galimybę rinktis mirties bausmę, rinkosi būtent ją. Tačiau šią bausmę dalyviai gerokai rečiau taikė, kai galėjo rinktis įkalinimą iki gyvos galvos be lygtinio paleidimo drauge su nusikaltėlio žalos atlyginimu aukos artimiesiems. Suteikus tokią pasirinkimo laisvę tik maža dalis respondentų vis dar pritarė mirties bausmei. Dauguma respondentų pasisakė už alternatyvias bausmės priemones. Taigi visuomenė daug rečiau taikė baudžiamąsias priemones (mirties bausmę), jei nusikaltėliui galėjo paskirti bausmę kartu su atlyginimu aukai.

J. Darley ir D. Grometo⁴³ tyrimai taip pat parodė, kad dauguma tyrimo dalyvių skirdami bausmę už sunkius nusikaltimus dažniau rinkosi ir atkuriamąjį teisingumą, ir tradicines teismo procedūras, leidžiančias paskirti įkalinimo bausmes. Šie rezultatai rodo, kad žmonėms priimtinesnės priemonės, derinančios atpildą ir teisingumo atkūrimą, o ne tos, kai šie būdai taikomi atskirai.

Šie tyrimai rodo, kad nusikaltimų sunkumas yra svarbus veiksnys, nuo kurio priklauso atkuriamojo teisingumo proceso priimtumas. Grynas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas atmetamas sunkių nusikaltimų atvejais, bet žmonėms jis priimtinas, kai

40 Tyler, T. R.; Sherman, L.; Strang, H.; Barnes, G. C.; Woods, D., *supra* note 1; Vidmar, N.; Miller, D. T., *supra* note 34.

41 Daly, K., *supra* note 2; Duff, R. A., *supra* note 2.

42 McGarell, E. F.; Sandys, M. The misperception of public opinion toward capital punishment: examining the spuriousness explanation of death penalty support. *American Behavioral Scientist*. 1996, 39: 500–513.

43 Darley, J. M.; Gromet, D. M. Restoration and Retribution: how including retributive components affects the acceptability of restorative justice procedures. *Social Justice Research*. 2006, 19(4): 395–432.

nusikaltimai nelabai sunkūs. Kyla klausimas, kodėl žmonės renkasi vien atkuriamojo teisingumo procesą teisingumui pasiekti, kai padaryti ne ypač sunkūs nusikaltimai. Ar taip yra todėl, kad teisingumo atkūrimo siekis laimi prieš atpildo siekį, kai moralinis pažeidimas yra mažesnis⁴⁴, ar todėl, kad žmonių atpildo siekį patenkina atkuriamojo teisingumo procesas ir rezultatai? Šie motyvai galėtų būti teisingi, nes atkuriamojo teisingumo taikymas apima elementus, kurie gali būti interpretuojami kaip atpildas – tai pažeidėjui skiriami darbai arba baudos⁴⁵.

Paremdami šį požiūrį M. Wenzelas ir I. Thielmanas⁴⁶ nustatė, kad žmonės remia atpildą, taip pat kaip ir atkuriamąjį teisingumą, manydami, kad visuomenė yra pajėgi susidoroti su pažeidimu. Atpildo siekis, kai pažeidimai maži, patenkinamas vidutiniškai baudžiančiomis priemonėmis, kurios priklauso atkuriamojo teisingumo procesui ir rezultatams.

Čia apžvelgti tyrimai rodo, kad atpildas yra svarbi žmonių reakcijos dalis siekiant teisingumo, todėl jis turi būti įtrauktas į atkuriamąjį teisingumą, kad žmonės pajustų, jog jis buvo įgyvendintas, kai teisės pažeidimai yra sunkūs. Ši pozicija skiriasi nuo gryno atkuriamojo teisingumo modelio, kuriame atpildas yra atmetamas. Atpildo svarba vis dėlto netrukdo, kad atkuriamasis teisingumas būtų įtrauktas į vykdomą žmonių teisingumą. Be to, atkuriamojo teisingumo nepakankamumas sunkių nusikaltimų procesuose nereiškia, kad jis šiems nusikaltimams neturėtų būti taikomas, nes būtent jis gali duoti vertingiausias rezultatus⁴⁷. Taigi, nors atkuriamojo teisingumo tikslą sunkių nusikaltimų bylose gali nustelbti atpildo siekimas, atkuriamasis ir atpildo teisingumas gali būti derinami norint pasiekti visavertį teisingumą padarius įvairaus sunkumo nusikaltimus.

4. Atkuriamasis teisingumas baudžiamosios teisės sistemoje

Atkuriamasis teisingumas nėra visavertė alternatyva dabartinei teisės sistemai, nes manoma, kad jis priimtinas tik baudžiant už nesunkius nusikaltimus. Be to, kai žmonės galvoja apskritai apie nusikaltimą, jie dažniausiai galvoja apie sunkius nusikaltimus, greičiausiai padarytus užkietėjusių nusikaltėlių. Tokiu atveju žmonės gali labai dvejojti, ar paremti atkuriamąjį teisingumą kaip priemonę susidoroti su kriminaliniais nusikaltimais.

Empiriniai tyrimai parodė, kad geriausias sprendimas yra atkuriamojo ir atpildo teisingumo elementų derinimu pasižymintis procesas. Vienas toks procesas buvo sumodeliuotas ir vėliau empiriškai išbandytas jo priimtinumą⁴⁸. Šiame procese taikant atkuriamąjį teisingumą pažeidėjai dalyvavo kartu su auka, visuomenės atstovais ir tai-

44 Darley, J. M.; Pittman, T. S., *supra* note 32; Roberts, J. V.; Stalans, L. J., *supra* note 2.

45 Daly, K., *supra* note 2.

46 Wenzel, M.; Thielmann, I. Why we punish in the name of justice: just desert versus value restoration and the role of social identity. *Social justice research*. 2006, 19: 450–470.

47 Strang, H.; Sherman, L. W. The practice of restorative justice: repairing the harm: Victims and Restorative Justice. *Utah law review*. 2003, 1: 15–42.

48 Darley, J. M.; Gromet, D. M., *supra* note 42.

kintojais. Kai pasiekiamas susitarimas dėl to, ką pažeidėjas turi padaryti, kad atlygintų žalą, jis dalyvauja teisme, kad sulauktų įkalinimo bausmės (ar kito teismo paskirto nuosprendžio). Ši procedūra leidžia atlyginti žalą aukai ir bendruomenei ir kartu tenkina atpildo troškimą. Šios procedūros praktiškumas pasižymi tuo, kad ji gali būti pritaikoma įvairaus sunkumo nusikaltimams. Už nesunkius nusikaltimus po posėdžio bausmė neskiriamos, o už sunkesnius nusikaltimus teismas gali skirti tam tikrą sankciją.

Šis atkūrimo ir atpildo modelis geriausiai padeda įgyvendinti teisingumą, nes leidžia pasiekti daugialypius teisingumo tikslus. Atkūrimas ir atpildas gali būti naudingi sunkių nusikaltimų bylose. Atkūrimo procedūros įtraukimas į sunkių pažeidimų bylas gali padėti geriau pateikti įrodymus, todėl atkūrimo procedūros yra praktiškai naudingos sunkių nusikaltimų aukoms ir nusikaltėliams⁴⁹.

Teisingumo atkūrimo įtraukimas į teisės saugos institucijų veiklą suteikia galimybę sumažinti priklausomybę nuo kalėjimų sistemos. Tyrimai parodė, kad žmonės tikisi sumažinti baudžiamųjų priemonių taikymą, jei atkūrimo tikslai būtų įvykdyti⁵⁰. Kai sunkių nusikaltimų bylos buvo nagrinėjamos taikant atkuriamąjį teisingumą ir teisme (atkūrimas ir atpildas), žmonės daug labiau buvo linkę mažinti kalėjimo bausmių skaičių, negu tas pačias bylas sprendžiant tradiciniu būdu teisme (tik atpildas). Žmonės buvo labiau linkę sumažinti kalėjimo bausmes, kai bylos buvo nagrinėjamos taikant jungtinę atkūrimo ir atpildo sistemą, negu tada, kai buvo nagrinėjama įprastu būdu.

Šios išvados gali būti paaiškinamos tuo, kad žmonių pasitenkinimas teisingumo sistema kyla iš daugialypių teisingumo tikslų reagavimo į pažeidimus. Nusikaltėliai pridaro įvairios žalos, kuri turi būti atlyginta (materiali ir simbolinė žala tiek aukai, tiek visuomenei) ir reikalauja įvairiausių priemonių tam pasiekti. Jeigu žmonės gali pasiūlyti tik vieną baudžiamąją priemonę visiems nusikaltimams, jie labiau linkę taikyti sunkią bausmę (tai vienintelė sankcija, kurią jie turi), nes jie stengiasi pagrįsti įvairiausių motyvus. Jei žmonės turėtų įvairių priemonių, jie turėtų rečiau taikyti tą pačią sankciją teisingumui užtikrinti. Kai žmonės galėjo taikyti atkūrimo ir atpildo procedūras, buvo labiau linkę sumažinti skiriamų daug išlaidų reikalaujančių kalėjimo bausmių skaičių, palyginti su tais, kurie galėjo skirti tik kalėjimo bausmę (atpildą). Tai rodo, kad jei turimos priemonės gali patenkinti įvairiapusį teisingumą, teisingumo sistema gali dar labiau tobulėti.

Praktikoje derinant atkuriamąjį ir atpildo teisingumą gali kilti keblumų, pavyzdžiui, norint atlikt atkūrimo procedūrą nusikaltėlis turi pripažinti kaltę⁵¹; ne visiems nusikaltimams gali būti taikomas atkūrimas (nusikaltimai, kuriuose nėra aukų). Be to, neaišku, kaip procedūros atlikimas paskelbus bausmę paveiks nusikaltėlio norą dalyvauti atkuriant teisingumą. Galima abejoti, ar pažeidėjas sutiks dalyvauti procedūroje, jei žinos, kad vis tiek gali būti nuteistas kalėti. Problemų taip pat gali kilti ir dėl to, kad pažeidėjai tikėtis dalyvaudami įgyvendinant atkuriamąjį teisingumą sėkmingai sumažinti savo kalėjimo laiką. Šios galimybės gali sukelti abejonių įstatymo pažeidėjų motyvais, o tai sumažintų atkūrimo reikalingumą ir naudą. Visos šios problemos reikalauja tolesnių tyrimų.

49 Strang, H.; Sherman, L. W., *supra* note 46.

50 Darley, J. M.; Gromet, D. M., *supra* note 42; McGarell, E. F.; Sandys, M., *supra* note 41.

51 Daly, K., *supra* note 2.

Vis dėlto empiriniai tyrimai rodo, kad žmonės atkūrimo ir atpildo derinį mato kaip priimtina priemonę teisingumui įvykdyti. Tai taip pat rodo, kad atkūrimo įtraukimas į dabartinę baudžiamąją teisę gali padaryti ją efektyvesnę ir teisingumui pasiekti nenau-dojančią vien baudžiamųjų priemonių.

5. Ateities tyrimai

Atkuriamasis teisingumas yra nauja socialinės psichologijos sritis, dar turinti at-sakyti į daugybę klausimų. Kyla abejonių, ar žmonės gali įveikti įgimtą norą nubausti nusikaltėlį už nusikaltimą užuot taikę atkuriamąjį teisingumą.

Tyrimai parodė, kad nusikaltėlius baudžiančių žmonių sprendimai yra paveikti greito atpildo troškimo, užgožiančio pripažintus utilitarious visuomenės mechanizmus. Atgrasinimo bei neveiksnumo taikymo pranašumų aiškinimas visuomenei ir turėtų būti ateities tyrimų pagrindas.

Kita sritis, kurią nuodugniai reikėtų iširti, – kaip atkuriamasis teisingumas pasiekia savo tikslą. Ši procedūra turėtų apimti daug elementų, vedančių į teisingumo atkūrimą, bet nėra iki galo žinoma, kurie yra būtini. Ar pagrindas turėtų būti žalos, padarytos au-kai, atitaisymas (per auką, kompensaciją ar nusikaltėlio akistatą), ar įstatymo pažeidėjų supratimas, kad jie suklydo (pvz., nuoširdus atsiprašymas), ir reintegravimas į visuo-menę. Šis klausimas yra svarbus, nes parodo, kad visus atkuriamojo teisingumo tikslus pasiekti gali būti sunku. Taip pat aukos ir mediatoriai gali turėti skirtingą suvokimą, ko reikia atkuriamajam teisingumui. Tai yra problema, kurią vis dar reikėtų tirti.

Ateities tyrimai neturėtų susitelkti tik ties teisingumo atkūrimu, jie taip pat turėtų skirti dėmesio ir daugialypiems teisingumo principams, kurie parodo žmonių reakcijas į nusikaltimus. Dauguma tyrimų yra išskirtinai sutelkti į bausmes, todėl ateities ieš-kojimai turėtų būti nukreipti ir į kitus teisingumo principus, kurie atspindėtų žmonių reakcijas į nusikaltimus.

Išvados

1. Atkuriamasis teisingumas – tai sudėtingas procesas, kurio tikslas – atlyginti nu-sikaltimu padarytą žalą ir skriaudą.

2. Atkuriamojo teisingumo idėjos sunkiai įgyvendinamos realiame gyvenime, ka-dangi susiduria su spontaniniu psichologiniu visuomenės pasipriešinimu. Paradoksalu tai, kad žmonės, galėdami atkeršyti, taip ir padaro, bet jaučiasi prasčiau nei tie, kurie to nepadaro.

3. Žmonės tikisi, kad kerštas padės nutraukti kaltinimo procesą. Bet iš tikrųjų tai turi priešingą efektą – nubaudus tariamą nusikaltėlį žmonės galvoja apie jį daugiau, o tai ir verčia juos jaustis blogiau.

4. Visuomenės nariai palankiai vertina atkuriamojo teisingumo efektyvumą lengvų nusikaltimų atvejais bei mano, kad jis nepadės pasiekti teisingumo, kai padaryti sunkūs nusikaltimai.

5. Išnagrinėjus pagrindines pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui priežastis atsiranda platesnės galimybės tikslingai diegti atkuriamąjį teisingumą baudžiamojame sistemoje. Nors atkuriamasis teisingumas akivaizdžiai pranašesnis už baudžiamąjį, praktiškai atkuriamąjį teisingumą galima pradėti taikyti tik atsargiai įtraukiant į įprastą nusistovėjusią teisinę praktiką. Dauguma šio srities ekspertų sutinka, kad žmonių teisingumo intuicija iš prigimties grindžiama atpildo, ir tai reikia prisiminti kuriant atkuriamąjį teisingumo modelius bei siekiant jiems visuomenės paramos.

Literatūra

- Bazemore, G. Restorative justice and earned redemption: communities, victims, and offender reintegration. *American behavioral scientist*. 1998, 41(6): 768–813.
- Braithwaite, J. *Restorative justice and responsive regulation*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Braithwaite, J.; Strang, H. *Restorative justice and civil society*. Melbourne: Cambridge University Press, 2001.
- Bushman, B. J.; Baumeister, R. F.; Phillips, C. M. Do people aggress to improve their mood? Catharsis beliefs, affect regulation opportunity, and aggressive responding. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2001, 81: 17–32.
- Carlsmith, K. M. The roles of retribution and utility in determining punishment. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2006, 42: 437–451.
- Carlsmith, K. M. On justifying punishment: the discrepancy between words and actions. *Social Justice Research*. 2008, 21: 119–137.
- Carlsmith, K. M.; Darley, J. M.; Robinson, P. H. Why do we punish? Deterrence and Just Deserts as Motives for Punishment. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 83: 1–16.
- Carlsmith, K. M.; Wilson, T. D.; Gilbert, D. T. The paradoxical consequences of revenge. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008, 95(6): 1316–1324.
- Daly, K. Restorative justice: The real story. *Punishment and society*. 2002, 4(1): 55–79.
- Darley, J. M.; Carlsmith, K. M.; Robinson, P. H. Incapacitation and just deserts as motives for punishment. *Law and Human Behavior*. 2002, 24: 659–683.
- Darley, J. M.; Pittman, T. S. The psychology of compensatory and retributive justice. *Personality and Social Psychology Review*. 2003, 7: 324–336.
- Darley, J. M.; Gromet, D. M. Restoration and Retribution: how including retributive components affects the acceptability of restorative justice procedures. *Social justice research*. 2006, 19(4): 395–432.
- De Quervain, D. J. F.; Fischbacher, U.; Treyer, V.; Schellhammer, M.; Schnyder, U.; Buck, A.; Fehr, E. The neural basis of altruistic punishment. *Science*, 2004, 305: 1254–1258.
- Duff, R. A. *Restorative punishment and punitive restoration, restorative justice and the law*. Willan, 2002.
- Finkel, N. J.; Maloney, S. T.; Valbuena, M. Z.; Groscup, J. Recidivism, proportionalism, and individualized punishment. *American Behavioral Scientist*. 1996, 39: 474–487.
- Fredrickson, B. L.; Branigan, C. Positive emotions broaden the scope of attention and thought - action repertoires. *Cognition and Emotion*. 2005, 19: 313–332.
- Gilbert, D. T.; Ebert, J. E. J. Decisions and revisions: the affective forecasting of changeable outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, 82: 503–514.
- Goldberg, J. H.; Lerner, J. S.; Tetlock, P. E. Rage and reason: the psychology of the intu-

- itive prosecutor. *European Journal of Social Psychology*. 1999, 29: 781–795.
- Haidt, J. The emotional dog and its rational tail: asocial intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*. 2001, 108: 814–834.
- Justickis, V.; Pečkaitis, J. S. *Vokietijos ir Lietuvos baudžiamoji teisė: receptijos problemos, Lietuvos teisės kūrimo principai*. Tarp-tautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1995.
- Lerner, M. J.; Miller, D. T. Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*. 1978, 85: 1030–1051.
- McFatter, R. M. Sentencing strategies and justice: effects of punishment philosophy on sentencing decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1978, 36: 1490–1500.
- McGarell, E. F.; Sandys, M. The misperception of public opinion toward capital punishment: Examining the spuriousness explanation of death penalty support. *American Behavioral Scientist*. 1996, 39: 500–513.
- Roberts, J. V.; Stalans, L. J. Restorative sentencing: exploring the views of the public. *Social Justice Research*. 2004, 17(3): 315–334.
- Robinson, P. H. The virtues of restorative processes, the vices of restorative justice. *Utah Law Review*. 2003, 1: 375–388.
- Roemer, J. E. *Theories of distributive justice*. Harvard University Press, 1998.
- Rossi, P. H.; Berk, R. E.; Campbell, A. Just punishment: guideline sentences and normative consensus. *Journal of Quantitative Criminology*. 1997, 13: 267–290.
- Rucker, D.; Polifroni, M.; Tetlock, P. E., Scott, A. On the assignment of punishment: the impact of general societal threat and the moderating role of severity. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2004, 30(6): 673–684.
- Strang, H.; Sherman, L. W. The practice of restorative justice: Repairing the Harm: Victims and Restorative Justice. *Utah law review*. 2003, 1: 15–42.
- Swaaningen, R. *Critical Criminology: Vision from Europe*. London: Sage, 1997.
- Tyler, T. R. Restorative Justice and procedural justice: dealing with rule breaking. *Journal of Social Issues*. 2006, 62(2): 307–326.
- Tyler, T. R.; Sherman, L.; Strang, H.; Barnes, G. C.; Woods, D. Reintegrative shaming, procedural justice, and recidivism: the engagement of offenders' psychological mechanisms in the Canberra RISE drinking-and-driving experiment. *Law and Society Review*. 2007, 41: 553–586.
- Vidmar, N.; Miller, D. T. Social psychological processes underlying attitudes toward legal punishment. *Law and Society Review*. 1980, 14: 401–438.
- Wenzel, M.; Thielmann, I. Why we punish in the name of justice: just desert versus value restoration and the role of social identity. *Social justice research*. 2006, 19: 450–470.
- Wilson, T. D.; Centerbar, D. B.; Kermer, D. A.; Gilbert, D. T. The pleasures of uncertainty: prolonging positive moods in ways people do not anticipate. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2005, 88: 5–21.
- Wilson, T. D.; Wheatley, T. P.; Meyers, J.; Gilbert, D. T.; Axsom, D. Focalism: a source of durability bias in affective forecasting. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000, 78: 821–836.
- Zer, Kh. Vosstanovitelnoe pravocudie: novyj vzgljad na prestuplenie i nakazanie [Zehr, Kh. Changing Lenses: a new focus for crime and justice]. Karnpozovaja, L. (red.). Centr "Sudebno-prabobaja reforma", 2002.

THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL REACTANCE TO RESTORATIVE JUSTICE

Ruth Reches

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Restorative justice is a process within which a penitent offender takes the responsibility for his/her deed, the damage inflicted on the victim and is encouraged to reimburse the victim for the material and moral damage. The idea of restorative justice is becoming more and more relevant in the modern legal and criminological discourse. Restorative justice is believed to alter the current model of law, which is directed towards the punishment of an offender. Restorative punishment is considered to be favourable for the victim of a crime (as it stimulates the offender to compensate the latter), for the offender (as it makes him/her better understand the damage made to the victim and, thus, stimulates his/her improvement and allows his/her integration into society), and for the society (as it restores public relations violated by an offence more effectively). Therefore, the definition of restorative justice is associated with the hopes regarding the humanization of penal justice and, together, of all society.*

However, regardless their long existence, popularity and wide support, in real life the ideas of restorative justice make their way very slowly and painfully. The law of even the most progressive societies is still oriented towards punishment, and the ideas of restorative justice, although supported, have not yet occupied a sufficiently important place in the legal system.

The article deals with an analysis of the psychological reasons for resistance to restorative punishment in legal practice.

The following statements are grounded with reference to an overview of psychological research:

- 1. the ideas of restorative justice confront with the spontaneous orientation to reparation (revenge);*
- 2. this orientation, in its turn, is a result of an improper evaluation of the emotional impact of revenge on the victim's psychological state;*
- 3. in the implementation of restorative justice, the structure of real emotional reactions of the victim and other people to the committed crime is understood inadequately.*

The author of the article concludes that the most important precondition for a wider implementation of restorative justice is the identification and overcoming of resistance to it. An integration of the elements of restorative justice into the context of the actual criminal law may be suggested as well.

Keywords: *restorative justice, retribution, victim's need, offender's need, compensation for losses, objectives of justice.*

Ruth Reches, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: bendroji ir teisės psichologija, bausmių psichologija.

Ruth Reches, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Psychology, lecturer. Research interests: common and law psychology, psychology of punishment.